

УДК 811.133.1

**РОЛЬ ЕЛІПТИЧНИХ КОНСТРУКЦІЙ
У ФОРМУВАННІ ДИСКУРСИВНОЇ ТЕМА-РЕМАТИЧНОЇ ІЗОТОПІЇ
(на матеріалі французької мови)**

А.В. Лепетюха, канд. філол. наук (Харків)

У цій статті визначено роль моно-, ді-, поліремних еліптичних конструкцій в організації тема-рематичних та референційних відношень між компонентами монологічних і діа(полі)логічних дискурсивних фрагментів.

Ключові слова: експліцитно-імпліцитна тема-рематична ізотопія, моно-, ді-, поліремні еліптичні конструкції, семантичний еліпсис, синтагматичний екзофоричний і ендофоричний еліпсис.

А. В. Лепетюха. Роль эллиптических конструкций в формировании дискурсивной тема-рематической изотопии (на материале французского языка). В этой статье определяется роль моно-, ди-, полиремных эллиптических конструкций в организации тема-рематических и референциальных отношений между компонентами монологических и диа(поли)логических дискурсивных фрагментов.

Ключевые слова: эксплицитно-имплицитная тема-рематическая изотопия, моно-, ди-, полиремные эллиптические конструкции, семантический эллипсис, синтагматический экзофорический и эндофорический эллипсис.

A. V. Lepetukha. The function of elliptic structures in the formation of the discourse theme and rheme isotopy (on the material of the French language). This paper is dedicated to the studies of the function of mono-, di-, polyrhematic elliptic structures in the organization of theme and rheme and referential rapports between the components of monological and dia(poly)logical discourse fragments.

Key words: explicit and implicit theme and rheme isotopy, mono-, di-, polyrhematic elliptic structures, semantic ellipses, syntagmatic exophoric and endophoric ellipses.

Дискурсивна тема-рематична ізотопія становить складну, розгалужену систему з кон'юнктивними (сполучення) і диз'юнктивними (розрив) зв'язками на рівні локальних (міжфразових) ізотопій. Ці зв'язки формують різні типи тема-рематичної ізотопії у монологічному і діалогічному мовленні: лінійну, з постійною темою, з похідними темами і комплексну тема-рематичну ізотопію.

Об'єктом дослідження запропонованої статті є еліптичні конструкції, що становлять один із засобів маркування мікротематичних і мікрорематичних референтів при тема-рематичній ізотопії та сприяють розпізнаванню макротемі і макрореми в монологічних і діа- та полілогічних дискурсивних фрагментах.

М е т о ю статті є визначення ролі еліптичних конструкцій у формуванні тема-рематичних і референційних відношень між складниками монологічних і діалогових надфразових єдностей (НФЄ).

У монологічному мовленні вживання цих конструкцій базується на прагматичній пресупозиції та на комунікативній інтенції мовця, який актуалізує референт і залишає право адресату ідентифікувати цього референта та розпізнавати його інтенцію [2, с. 10]. У діалогічному мовленні такий тип конструкцій зустрічається частіше, оскільки діада (чи більша кількість) співрозмовників імплікують загальну тему діалогічної інтеракції з метою уникнення введення семантично надмірної інформації про неї. У діалогових вправах вони виконують функцію реляціонерів [3, с. 164] – тема-рематичних маркерів зв'язку та операторів, що дозволяють учасникам комунікації постійно перебудовувати цей зв'язок.

Із погляду інтегративної прагматики еліптичні конструкції визначаються як моноремні або ді-, поліремні висловлення, що формують експліцитно-імпліцитну тема-рематичну ізоцію [2, с. 10]. У моноремних структурах тема є імпліцитною та може виводитися адресатом асоціативно або спираючись на ко(н)текст, тоді як ді-, поліремні конструкції мають одну або декілька експліцитних тем різних рівнів (тему в ремі, або support в apport, за термінологією Б. Потье [5, с. 203]).

У монологічних і діалогічних дискурсивних фрагментах можна виділити семантичний еліпсис, що є нормативно граматичним (конвенціональним): елімінований компонент попереднього висловлення реконструюється завдяки ко(н)тексту, він закладений мовою та входить до мовної компетенції комуніканта. У дискурсивних одиницях з використанням семантичного еліпсису превалює процес супресії (усунення) [1, с. 31]:

Наведемо приклад діалогічної надфразової єдності:

(1) – *Tiens, tu vois? Je suis obligée de m'asseoir.*

– *Tu sais bien que ce n'est pas de mauvaise nature, Arnozan t'a cent fois rassurée...*

– *On dit ça... D'ailleurs, il y a ce rhumatisme au cœur...Vous ne savez pas ce que j'éprouve. Tôt ou tard...*(F. Mauriac)

У цій діалогічній НФЄ з експліцитно-імпліцитною тема-рематичною ізоцією з похідними темами тематичне представлення референта останнього приєднаного еліптичного висловлення (*tôt ou tard*) реконструюється завдяки контексту і поділяється адресатом.

При семантичному еліпсисі може випускатися зайва для адресата тематична, рематична зона або частина рематичної зони висловлення, з метою уникнення повторного введення еквівалентного анафоричного референта:

(2) *Je me suis raconté des histoires de commis voyageur! C'est le mot! Mais j'y suis. Je me suis pour quelque temps coupé de Québec. De ma vie d'hier* (A. Lanoux)

Останній приєднаний компонент прикладу (2) становить семантичну еліптичну конструкцію. Висловлення із повною предикацією може бути таким: *Je me suis pour quelque temps coupé de ma vie d'hier*. Автор уводить монорематичне висловлення з імплікованою темою і частково імплікованою ремою, тому що експлікація теми і реми здійснюється завдяки контексту.

(3) – *Alors, vrai, entre nous, tu ne te plains de rien?*

– *De rien* (R. Martin du Gard).

У прикладі (3) з експліцитно-імпліцитною ізотопією з похідними темами респонсивний елемент (*de rien*) еліптично вводиться адресатом для елімінації семантично надмірної інформації про референтів.

До семантичного еліпсису також треба зарахувати еліпсиси-конектори згоди (*oui, en effet, très bien* і т. д.), виправлення, (*non, au contraire* тощо) заперечення (*pas du tout* та ін.), а також еліпсиси-детермінативи:

(4) – *C'est une auto militaire qui vous a conduit ici?*

– *Non, madame, c'est une auto que j'ai louée.*

– *Elle est là?*

– *Qui* (P. Benoît).

У вищенаведених діалогічних НФЄ з експліцитно-імпліцитною тема-рематичною ізотопією з постійною темою фінальний моноремний еліпсис-конектор згоди *oui*, що вжито для уникнення введення надмірної інформації про тематичний референт, не змінює вектору тема-рематичної ізотопії.

(5) – *Mon pauvre ami, mais que nous reste-t-il donc?*

– *La révolte.*

– *La... Quelle horreur! Me dire ça à moi!* (R. Gary)

У прикладі (5) еліпсис-детермінатив *la...* підтримує експліцитно-імпліцитну тема-рематичну ізотопію з постійною темою, хоча тут спостерігається імпліцитний тематичний і частково імплікований рематичний компоненти.

Виділяються також ендофоричний і екзофоричний еліпсиси [1, с. 31–32], що характеризуються інтенційністю та мають синтагматичний характер. У дискурсивних фрагментах із синтагматичним еліпсисом спостерігається тенденція до реституції (відновлення) елімінованого компонента.

В екзофоричному еліпсисі інтерпретація елімінованого елемента здійснюється відповідно до комунікативної ситуації, спричиненої ініціальним висловленням, який

виражено номінальними конструкціями або конструкціями, що можуть доповнюватися підрядною приєднаною частиною:

(6) – *Empreintes?*

– *Celles de la vieille dame et celles de Rose* (G. Simenon)

У прикладі (6) з експліцитно-імпліцитною тема-рематичною ізотопією з похідними темами екзофоричний еліпсис *empreintes* становить частково імплікований рематичний компонент, у якому тематична частина імпліцитна та виводиться завдяки контексту.

Екзофоричний еліпсис може бути вираженням висловленням без питального слова, відсутність якого компенсується інтонацією [6, с. 73]:

(7) – *Mais, Madame, voici qui peut très bien se défendre. Et le sujet choisi?*

– *Excusez-moi, j'ai peur d'estropier le nom... Averrhoès* (A. Gide).

У вищенаведеному прикладі з експліцитно-імпліцитною тема-рематичною ізотопією з похідними темами тематичний компонент еліптичної конструкції *Et le sujet choisi?* у вигляді питального слова та частина рематичного експлікуються у відповідній комунікативній ситуації.

При ендофоричному еліпсисі елімінований елемент відновлюється з попереднього контексту (претексту) НФЄ. Ендофоричні конструкції можуть бути представлені словом чи групою слів, які автоматично до нього приєднуються:

(8) *C'était derrière une autre étable paisible, la ferme se continuait par là. Une étable en pierre avec des voûtes. Des vaches. Des veaux. Des ballots de paille serrés dans des liens* (J. Giono).

У цій НФЄ приєднані еліптичні моноремні компоненти можуть бути доповнені, спираючись на контекст: *c'était une étable avec....* Тут наявна ізотопія з постійною експліцитно-імпліцитною темою.

(9) – *Ça ne chante plus.*

– *C'était là tu crois?*

– *Oui, en bas au fond* (J. Giono).

У прикладі (9) з експліцитно-імпліцитною ізотопією з постійною темою ендофоричний еліпсис *oui, en bas au fond* становить частково експлікований рематичний компонент з імпліцитною темою (*ce*), що розпізнається адресатом.

Деякі типи синтагматичних еліптичних конструкцій можуть займати як ендофоричну, так і екзофоричну позицію залежно від комунікативної ситуації та стратегії інтерактанта. Так, кліше (прислів'я, приказки, цитати та інше), що входять до мовної компетенції партнерів по комунікації, дуже часто вживаються як в ініціальній, так і у фінальній позиції дискурсивного фрагмента:

(10) – Allô! *Vous m'avez appelé?*

– *Le haut-commandement vous félicite de la conduite de l'action hier.*

– A vos ordres! (A. Malraux)

У цій діалогічній НФС з експліцитно-імпліцитною тема-рематичною ізотопією з похідними темами перший еліптичний компонент *allô* зрозумілий для всіх носіїв мови, а остання моноремна еліптична конструкція з імпліцитною темою *à vos ordres* входить до мовної компетенції військових, тому вони не потребують реституції (відновлення).

Частина висловлення може заміщуватися невербальними і паравербальними засобами. Цей феномен дуже часто використовується в комунікативній інтеракції, але рідко відображається на письмі [6, с. 74]:

(11) – Comment va...? (*elle buta sur le nom*). *Est-ce qu'elle souffre?*

– Non, non, plus du tout (R. Martin du Gard).

У прикладі (11) з експліцитно-імпліцитною тема-рематичною ізотопією з постійною темою тематичний референт ініціальної еліптичної конструкції (*comment va*) контекстуально ідентифікується адресатом, який маркує розпізнавання цього референта за допомогою респонсивної еліптичної конструкції (*non, non, plus du tout*), що містить неінформативний факультативний компонент (report [4, с. 310]) *non, non*. Щодо частини висловлення адресанта, поданої в дужках (*elle buta sur le nom*), яка містить пояснення невербального вияву емоцій адресанта, то її доцільно вважати факультативним інформативним елементом, що не впливає на заданий адресатом на початку діалогічної інтеракції вектор розгортання тема-рематичної ізотопії.

До особливого типу синтагматичних конструкцій доречно віднести еліптичні структури, в яких тематичний елемент є експліцитним, а імплікується тільки частина рематичного компонента, який завжди експлікований в ко(н)тексті:

(12) – *Je parle des gens de gauche qui ont trahi l'idéal marxiste pour satisfaire...*

– *J'y suis! Vous faites allusion à ces pseudomarxistes qui jouent auprès de la classe ouvrière la triste rôle que leur assigne..*

– *Trahi l'idéal marxiste pour assouvir ce besoin d'idôlatrie...*

– *Que leur assigne le grand capitalisme international.* (M. Aymé)

У прикладі (12) ініціальне висловлення і перша реактивна відповідь співрозмовника становлять еліптичні конструкції з експліцитною темою. Цікавим є той факт, що експлікація частини рематичної зони цих висловлень здійснюється у наступних репліках.

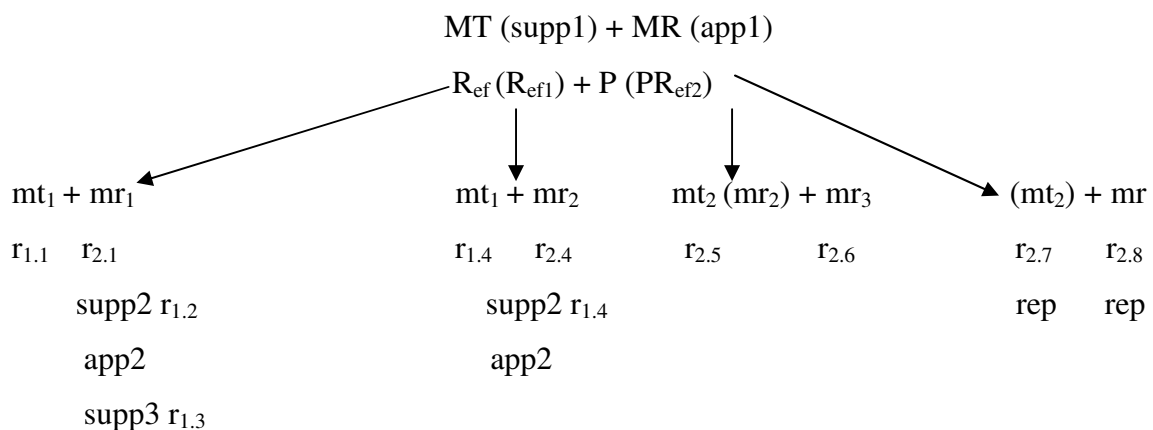
Указаний тип еліптичних конструкцій може сприяти формуванню лінійної тема-рематичної ізотопії у випадку вірного розпізнавання адресатом імплікованого рематичного референта.

Резюмуючи все сказане вище, проілюструємо наступним прикладом тема-рематичні та референційні відношення між компонентами НФС з еліптичними конструкціями:

(13) *Menestrel sortit de la Résidence pour patauger jusqu'à la sortie du campus. Il était fatigué, il avait faim, et il allait avoir l'air d'un chien mouillé pour se présenter devant Mrs. Russel et s'asseoir à sa table. Il venait de s'apercevoir qu'il avait oublié peigne et mouchoir. Ces oublis sapèrent son morale. En eux-mêmes, d'abord, et ensuite, en tant que présage* (R. Merle).

У прикладі (13) макротематичний і макрорематичний елементи, що містяться в ініціальному висловленні, є експліцитними. Рематична зона першого приєднаного компонента містить support2 *il*, support3 *il* (теми другого і третього рівнів), apport2 *avait faim*, apport3 *allait avoir l'air d'un chien mouillé pour se présenter devant Mrs. Russel* apport4 *et s'asseoir à sa table* (реми другого, третього та четвертого рівнів). Другий приєднаний компонент, що продовжує розвиток тема-рематичної ізотопії з постійною темою, також містить support2 *qu'il* (тема другого рівня) й apport2 *avait oublié peigne et mouchoir* (рема другого рівня). Третій приєднаний компонент починає лінійну тема-рематичну ізотопію. Мікрорема попереднього висловлення, що виражена концептуальною номінальною анафорою *ces oublis*, займає тут тематичну позицію. Мікрорема останнього диремного еліптичного висловлення презентована частково (очевидно, відсутній предикат *faire* або *saper*) та містить у собі перелічувальні конектори *d'abord* і *ensuite*, що розглядаються як неінформативні факультативні елементи (reports). Компоненти *en eux-mêmes* та *en tant que présage* становлять відповідно support2 (тема другого рівня), та apport2 (рема другого рівня).

Схематично кореляція тема-рематичних і референційних відношень між висловленнями поданої вище монологічної НФС така:

app3 r_{2.2}

app4 r_{2.3}

де МТ – макротема, МР – макрорема, мт – мікротема, мр – мікрорема, (mt2) – імпліцитна мікротема, sup_n – тематичний компонент різних рівнів, app_n – рематичний компонент різних рівнів, гер – факультативний елемент різного ступеня інформативності, Ref₁ – референтна макротема, Р – макрорематичний предикат, Ref₂ – референтна макрорема, r_{1.n} – мікротематичні представлення референтів, r_{2.n} – мікрорематичні позначення референтів.

Отже, остання диремна еліптична структура знову вводить тема-рематичну ізотопію з постійною темою, яка є імпліцитною та виводиться завдяки контексту (*ils*), що ще раз доводить важливу роль еліптичних конструкцій як засобу маркування тематичних і рематичних референтів у формуванні референційних та тема-рематичних відношень між компонентами поліізотопічного дискурсу та відкриває п е р с п е к т и в и їх дослідження на матеріалі інших мов..

ЛІТЕРАТУРА

1. Гетьман З. О. Лінгвістична модель іспанського діалогічного мовлення: принципи граматичної побудови діалогічного тексту: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня докт. філол. наук: спец. 10.02.05 "Романські мови" / З. О. Гетьман – Київ, 1996. – 48 с.
2. Лепетюха А. В. Тема-рематична ізотопія в монологічних і діалогічних надфразових єдностях (на матеріалі сучасної французької художньої прози): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: спец. 10.02.05 "Романські мови" / А. В. Лепетюха – Київ, 2010. – 20 с.
3. Kerbrat-Orecchioni C. Le discours en interaction / C. Kerbrat-Orecchioni. – Armand Colin, 2005. – 368 p.
4. Perrot G. Eléments pour une typologie des structures informatives / G. Perrot. – Armand Colin, Paris 1994. – 347 p.
5. Pottier B. Sémantique générale / B. Pottier. – Presses universitaires de France, 1992. – 240 p.
6. Solomarska H. A. Remarques sur les particularités d'ellipse dans le discours dialogique / H. A. Solomarska. – Вісник Київського університету, Київ, 1974. – № 8. – С. 72–74.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

1. Aymé M. Uranus / M. Aymé. – P.: Editions Gallimard, 1995. – 383 p.
2. Benoît P. La châtelaine du Liban / P. Benoît. – P.: Editions Albin Michel, 1982. – 256 p.
3. Gary R. Les racines du ciel / R. Gary. – P.: Editions Gallimard, 1980. – 516 p.
4. Gide A. Isabelle / A. Gide. – P.: Editions Gallimard, 2001. – 160 p.
5. Giono J. Le chant du monde / J. Giono. – P.: Editions Gallimard, 1985. – 288 p.
6. Lanoux A. Quand la mer se retire / A. Lanoux. –

P.: Editions Gallimard, 1980. – 384 p. 7. Malraux A. L'espoir / A. Malraux. – P.: Librairie Gallimard, 1987. – 512 p. 8. Martin du Gard R. Les Thibault / R. Martin du Gard. – P.: Editions Gallimard, 1996. – I tome. – 512 p. 9. Mauriac F. Le mystère Frontenac / F. Mauriac. – P.: Bernard Grasset, 1984. – 191 p. 10. Merle R. Derrière la vitre / R. Merle. – P.: Editions Gallimard, 1983. – 544 p. 11. Simenon G. Maigret et la vieille dame / G.Simenon. – Paris: Presses de la Cité, 1986. – 192 p.